

دانشکده الهیات و معارف اسلامی شهید مطهری
پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ و تمدن ملل اسلامی

تاریخ آموزش و پرورش نابینایان ایران از ورود اسلام تا عصر حاضر

استاد راهنما

دکتر علی غفرانی

استاد مشاور

دکتر مهدی جلیلی

نگارش

حمید محیب ازغندی

تابستان ۱۳۸۹

تشکر

در انجام این پایان‌نامه از راهنمایی‌های دکتر علی غفرانی و مشاوره‌های دکتر مهدی جلیلی بهره‌مند شدم و از آنها تشکر و سپاس‌گزاری می‌کنم، چه، اگر راهنمایی‌ها و انتقادات آنها نبود مطالب این پایان‌نامه به این صورت تدوین نمی‌شد.

برخود لازم می‌دانم از زحمات دوستانی که مرا در گردآوری، نگارش و ویرایش مطالب یاری داده‌اند نهایت سپاس‌گزاری را داشته باشم..همچنین از کسانی که مرا در راه کسب علم و دانش در دوره‌های مختلف تحصیلی همراهی کرده‌اند تشکر کرده‌ام.و امیدوارم بتوانم زحمات ایشان را جبران نمایم.

بسمه تعالی

مشخصات پایان نامه تحصیلی دانشجویان

دانشگاه فردوسی مشهد

عنوان پایان نامه: تاریخ آموزش و پرورش ناینمایان ایران از ورود اسلام تا عصر حاضر

نام نویسنده: حمید محیب ازغندی

نام استاد راهنما: دکتر علی غفرانی

نام استاد مشاور: دکتر مهدی جلیلی

دانشکده: الهیات و معارف اسلامی	گروه: تاریخ و تمدن ملل اسلامی	رشته تحصیلی: تاریخ و تمدن ملل اسلامی
--------------------------------	-------------------------------	--------------------------------------

تاریخ تصویب: ۱۳۸۸/۳/۲۴

تاریخ دفاع: ۱۳۸۹/۶/۱۶

مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد ●

تعداد صفحات: ۱۹۹

چکیده پایان نامه:

در این پژوهش، ضمن بیان معانی گوناگون واژه ناینما از نظر لغوی، اصطلاحی، قانونی و عرفانی، وضعیت آموزشی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی ناینمایان در طول تاریخ و دیدگاه‌های مردم کشورهای مختلف نسبت به ناینمایان بررسی شده است. در ادامه برخی خطوط مورد استفاده ناینمایان معرفی و ارزیابی شده و پس از آن، تاریخ آموزش‌های ناینمایان ایران شامل خط بریل فارسی، مدرسه‌ها، کتابخانه‌ها، برخی نهادها و افراد تأثیرگذار در این آموزش‌ها، شرح داده شده و با برخی کشورهای نیز مقایسه گردیده است.

هدف اصلی از انتخاب این موضوع، تهیه منبعی مستقل در این باره، آشنایی جامعه با وضعیت ناینمایان و قوانین مربوط به آنان و حفظ بسیاری از اطلاعات ارزشمند شفاهی است که در خطر نابودی‌اند. این پژوهش به روش‌های کتابخانه‌ای و با استفاده از اسناد و مصاحبه با افراد مسئول و با تجربه انجام شده است.

نتایج بدست آمده حاکیست که کشورهای غربی در آغاز آموزش ناینمایان ایران نقش مستقیم داشتند. ضمن تاکید بر این نکته که پیشرفت فناوری، بهبود وضعیت ناینمایان را به دنبال داشته، درعین حال تفاوت آشکار میان آموزش ناینمایان در ایران با کشورهای پیشرفته دیده می‌شود.

کلید واژه:

۱. ناینما

۲. خط بریل

۳. روش تلفیقی

امضای استاد راهنما:

تاریخ:

فهرست مطالب

۹	مقدمه
	فصل اول: کلیات
۲۰	الف - تعاریف نابینایی
۲۰	نابینا در لغت
۲۵	نابینایی در اصطلاح
۲۵	تعریف قانونی نابینایی
۲۶	تعریف آموزشی نابینایی
۲۶	نابینایی در عرفان
۲۹	ب - مختصری از آموزش و پرورش نابینایان در برخی نقاط جهان
۲۹	الف - آشنایی با برخی خطوط برجسته نابینایان
۳۲	خط والتین های
۳۳	نوشتار شب
۳۵	خط گال
۳۶	خط های ادموند فرای و جان آلستون
۳۸	خط ساموئل هاو
۳۹	خط های لوکاس و فرر
۴۱	خط مون
۴۳	خط بریل
۴۵	گسترش خط بریل
۴۷	توصیف خط بریل
۴۷	خواندن و نوشتن خط بریل
۵۰	برخی مشکلات خط بریل و راه حل های آن ها

۵۲	روشهای چاپ کتابهای بریل
۵۴	ب- اشاره ای به برخی نهادهای آموزشی نابینایان تا سده بیستم میلادی
	فصل دوم: وضعیت آموزش نابینایان ایران از ورود اسلام تا آغاز آموزش های
۶۰	نویین در اواخر دوره قاجار
۶۴	مواد درسی
۶۷	روش های تحصیل
	فصل سوم: تعلیم و تربیت نابینایان از اواخر دوره قاجار تا پایان عهد
	رضاخان (۱۳۲۰ ه.ش)
	۷۱
۷۴	خط بریل در ایران
۷۸	کوتاه نویسی بریل فارسی
۷۹	چگونگی شکل گیری نخستین مدرسه های نابینایان در ایران
۸۰	آموزشگاه نابینایان کریستوفل در تبریز
۸۲	آموزشگاه کریستوفل در اصفهان
۸۳	فصل چهارم: آموزش و پرورش نابینایان ایران از سال ۱۳۲۰ تاکنون
۸۴	الف: انواع مدرسه های نابینایی
۸۵	مدرسه های شبانه روزی
۸۶	مدرسه های روزانه
۸۶	مدرسه های تلفیقی
۸۸	دوره های تحصیلی
۸۹	مواد آموزشی و برخی ابزارهای ویژه
۹۳	تاریخچه ورزش نابینایان در ایران
۹۵	تحرک و جهت یابی
۹۶	آموزش رایانه
۹۷	روشهای نویین تحصیلی

۹۹	نابینایان و تحصیلات دانشگاهی
۱۰۰	مدرسه نور آیین اصفهان
۱۰۰	ب: آشنایی با برخی نهادهای آموزش نابینایان ایران
۱۰۰	مدرسه ها
۱۰۲	مدرسه استثنایی تبریز
۱۰۲	مدرسه ابابصیر اصفهان
۱۰۳	کانون کار و آموزش تهران (رودکی)
۱۰۶	مدرسه های نابینایی تهران
۱۰۸	مدرسه شیخ محمد خیابانی شهر ری
۱۰۸	مدرسه پویا در کرج
۱۰۹	مدرسه شوریده شیرازی در اهواز
۱۱۰	مدرسه های مشهد
۱۱۱	مدرسه شوریده شیرازی در شیراز
۱۱۲	مدرسه جابر بن عبد الله انصاری در کرمان
۱۱۳	مدرسه رودکی در سیرجان
۱۱۳	مدرسه مهر زاهدان
۱۱۳	مدرسه امید قم
۱۱۴	مدرسه بیاضیان قزوین
۱۱۴	کتابخانه ها
۱۱۷	برخی کتابخانه های معروف نابینایان در کشور
۱۱۷	کتابخانه رودکی
۱۱۸	بخش نابینایان کتابخانه ملی
۱۱۸	موسسه نهاد گزارى علمى پژوهشى گویا
۱۱۹	بخش نابینایان کتابخانه حسینیه ارشاد
۱۲۰	بخش نابینایان کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
۱۲۰	کتابخانه مرکز نابینایان دانشگاه اصفهان

۱۲۲	برخی انجمنها و سازمانهای ملی و بین المللی ناینیایان
۱۲۳	دفتر آموزش و پرورش استثنایی در وزارت آموزش و پرورش
۱۲۴	سازمان آموزش و پرورش استثنایی کشور
۱۲۵	پژوهشکده کودکان استثنایی
۱۲۶	سازمان بهزیستی
۱۲۷	موسسه ناینیایان پرکینز
۱۲۸	سازمان ناینیایان کریستوفل
۱۲۹	ج: مقایسه وضعیت آموزشی ناینیایان در ایران و برخی کشورها

۱۳۵ تأثیر آموزش ناینیایان بر موقعیت اجتماعی آنان

۱۵۰ نتیجه گیری

۱۵۶ پیوست ها

۱۵۶	پیوست ۱: آشنایی با برخی افراد تأثیر گذار در آموزش و پرورش نوین ناینیایان ایران
۱۷۱	پیوست ۲: معرفی برخی روشهای اندازه گیری میزان دید
۱۷۳	پیوست ۳: آشنایی با برخی مواد قانون جهانی عصای سفید
۱۷۵	پیوست ۴: اشتغال ناینیایان
۱۷۸	پیوست ۵: قانون جامع حمایت از حقوق معلولان
۱۸۷	منابع و مآخذ

مقدمه

تعریف مسأله و تبیین موضوع

انسان ها از زمان های بسیار دور در زندگی خود با مشکلات مختلف مواجه بوده اند و برای حل آن ها، راه های مناسب انتخاب می کردند. برخی مشکلات به تنهایی قابل حل نبودند؛ بنابراین انسان ها جامعه تشکیل دادند تا بتوانند با یاری هموعان خود بر آن ها چیره شوند. اما مشکلاتی مانند تأمین امنیت و غذا، همچنان وجود داشت. یکی از مهمترین مسائل جامعه، سلامت افراد است که برای حفظ آن و یا کاهش اثرات منفی بیماری ها، اقدامات خاصی صورت می گیرد. پیشگیری و درمان مهمترین راه های رویارویی با آن ها است اما با تمام تلاش های بشر، برخی مشکلات باقی مانده اند و انسان ها برای حل آن ها، راه های جدیدی مانند آموزش و توانبخشی را درپیش گرفته اند و بدین منظور روش های مختلف آموزش ارائه شده است.

مهمترین گروههایی که نیازمند آموزشهای خاص و متناسب با شرایط جسمی و روحی خود هستند تا بتوانند در حد امکان در جامعه حضور یافته و مانند دیگران زندگی کنند، معلولان هستند که گروههای مختلفی چون نابینایان، ناشنویان، کم توانان ذهنی و معلولان جسمی - حرکتی را در بر می گیرند. برای ناشنویان زبان اشاره، برای نابینایان خط بریل و کتاب های گویا و برای کم توانان ذهنی، آموزش های فنی در نظر گرفته شده است که با توجه به فرهنگ و امکانات مالی کشورها به صورت های متفاوت ارائه می شود.

آموزش های نابینایان در ایران از زمان های بسیار دور وجود داشته است و آنان مانند دیگر افراد به مکتب خانه و کلاس های قرآن و ... می رفتند و با توجه به قدرت حافظه بالای خود، علوم را

فرامی گرفتند. البته گاه اتفاق می افتاد که برخی نابینایان با ابداع خط هایی ویژه و قراردادی برای خود در فراگیری علوم تلاش می کردند.

در کشورهای دیگر جهان نیز خط هایی برای نابینایان اختراع شد؛ اما هیچ کدام برای مدت طولانی و برای همه افراد کاربرد نداشت. در قرن نوزده میلادی، یک دانش آموز نابینای فرانسوی با تسلط بر برخی خطوط برجسته موجود و شناخت مشکلات آن ها، توانست خط جدیدی اختراع کند که به نام خود وی بریل نام گرفت. پس از مدتی این خط در بسیاری از کشورهای جهان رسمیت یافت. در دهه سوم سده بیستم میلادی با ورود خط بریل به ایران، تحول اساسی در نحوه آموزش به نابینایان صورت گرفت و مدارس ویژه آنان ایجاد گردید. در سال ۱۲۹۹ ه.ش. تعدادی از مبشران آمریکایی برای نخستین بار مدرسه ویژه نابینایان را به طور غیررسمی در تبریز بنا کردند. پنج سال بعد سرپرستی این مدرسه را یک کشیش آلمانی به نام پاستور ارنست کریستوفل برعهده گرفت و خط بریل را به چند تن از نابینایان این شهر آموزش داد. کمی پس از آن، با همت کریستوفل مدرسه دیگری در اصفهان تأسیس گردید و سپس مدرسه های دیگری در مناطق مختلف ایران برای نابینایان بنیاد نهاده شد. کریستوفل وسایل نگارش خط بریل را نیز با خود به ایران آورد؛ این خط در ابتدا با زبان فارسی همخوانی زیادی نداشت و با تلاش برخی نابینایان و معلمان باتجربه نشانه های حروف فارسی در خط بریل وضع شد و به مرور زمان ایرادهای آن برطرف گردید.

با افزایش استفاده از ضبط صوت و نوارهای کاست، امکان دیگری برای آموزش بهتر نابینایان ایجاد شد که به مرور زمان و با پیشرفت فناوری، توسعه فراوان یافت و باعث پیشرفت نابینایان گردید به طوریکه امروز شاهد حضور نابینایان در عرصه های مختلف اجتماعی مانند مدارس، دانشگاه ها، اداره ها و ... هستیم.

سؤال های اساسی تحقیق

۱- کیفیت آموزش نابینایان در ایران قبل از ورود خط بریل چگونه بوده است؟

- ۲- خط بریل از چه زمانی وارد ایران شد و چه تحولی در آموزش های ویژه نابینایان ایجاد کرد؟
- ۳- نخستین مدرسه های نابینایان ایران در چه مناطقی تأسیس شده است؟

فرضیه های تحقیق

۱- انسان ها از زمان های بسیار دور به تعلیم و تربیت اهمیت می دادند تا بتوانند در امور مختلف موفق باشند. از همان دوران، از حافظه برای حفظ و انتقال مطالب مختلف استفاده می شد، اما به دلایل گوناگون این امر در هر وقت و همه جا امکان پذیر نبود. بنابراین، بشر کم کم از مرحله انتقال شفاهی فراتر رفته و روش های دیگری را نیز اختراع کرد تا نقص های انتقال شفاهی را رفع کند. بدین منظور خط اختراع شد و مورد استفاده قرار گرفت. انتقال مطالب به شیوه ی جدید در تمامی شرایط زمانی و مکانی و برای کلیه افرادی که قادر به خواندن هستند، امکان پذیر بود. بدین ترتیب نقاشی ها، چوب خط، ریسمان های گره خورده و خطوط تصویری، هجایی و الفبایی به وجود آمدند. تمامی این خط ها برای افراد عادی قابل استفاده بودند ولی افرادی که نقص یا معلولیت خاصی داشتند، نمی توانستند از آن ها بهره مند شوند. بدین منظور انتقال شفاهی اطلاعات برای آن ها مفیدتر و کاربردی تر بود. نابینایان هم به دلیل برخوردار بودن از حس شنوایی و حافظه قوی و محرومیت از نظام نوشتاری کارآمد و دائمی تاسده نوزده میلادی از این روش استفاده می کردند.

به نظر می رسد در ایران مسئله آموزش قبل و بعد از اسلام مورد توجه بود و برخی طبقات جامعه می توانستند از آن ها بهره مند شوند. نابینایان هم به عنوان بخشی از اجتماع که تنها از قدرت دیدن محروم بودند، نه تنها در بیشتر زمان ها در فعالیت های اجتماعی شرکت می کردند، بلکه آموزش هم می دیدند؛ به مسجد، مکتب و دیگر مکانهای آموزشی می رفتند و همراه با دیگران در مجالس درس شرکت می کردند. مواد آموزشی و روشهای تحصیل آن ها تفاوتی با دیگران نداشت و تنها وجه تمایز این گروه استفاده از روش هایی بوده که برایشان راحت تر و مناسب تر بوده است.

۲- به نظر می رسد یکی از راه های مهم یادگیری انسان ها، نوشتن است که بدین منظور خط های مختلفی اختراع شده و مورد استفاده قرار گرفته است تا اطلاعات برای انسان باقی بماند. این خط ها

تنها به افراد عادی منحصر نمی‌شد و برای گروه‌های خاص مانند نابینایان هم خط‌هایی ابداع گردید که در دوره و مکانی محدود مورد استفاده قرار می‌گرفت. اما بسیاری از آن‌ها به دلیل نقص‌های فراوان با اختراع خط جدید فراموش می‌شدند. در قرن نوزدهم میلادی یک نابینای فرانسوی به نام لویی بریل توانست با یادگیری و شناخت نقص‌های برخی خط‌های لمسی موجود برای نابینایان، خطی جدید اختراع کند که مورد استقبال جامعه جهانی قرار گرفت و در حال حاضر به عنوان خط رسمی نابینایان جهان به کار می‌رود. در اوایل سده بیستم میلادی یک کشیش آلمانی به نام پاستور ارنست کریستوفل که خط بریل را فراگرفته بود از طرف کشور سوئیس مأمور شد در ترکیه دو پرورشگاه ویژه افراد بی‌سرپرست و معلول را اداره کند. پس از مدتی از فعالیت‌های وی در این کشور جلوگیری شد و بدین ترتیب او ایران را برای ادامه‌ی فعالیت‌های تبلیغی و آموزشی خود برگزید و برای نخستین بار خط بریل را به ایران آورد و در تبریز چند نابینا را با آن آموزش داد. چنین به نظر می‌رسد با ورود خط بریل به ایران و هماهنگ ساختن آن با حروف زبان فارسی و فرهنگ ایران آموزش نابینایان کشور نه تنها گسترش و رواج بیشتری یافت بلکه تاحدودی با اصول علمی جدید هماهنگ شد و نابینایان توانستند با فراگیری برخی علوم و حرفه‌های مختلف، پیشرفت فراوان نموده و برای خود و جامعه مفیدتر باشند.

۳- چنین به نظر می‌رسد که در گذشته مدرسه‌های متفاوت و متعدد برای افراد عادی در کشور تأسیس می‌شد که همگان می‌توانستند از آن‌ها استفاده کنند، اما برای نابینایان به دلیل عدم وجود خط ویژه و روش جداگانه، مدرسه‌ای وجود نداشت تا این که مبشران آمریکایی به صورت غیر رسمی و بعد از آنها کریستوفل اولین مدرسه خاص نابینایان ایران را به صورت رسمی در تبریز بنا نمود. شهر تبریز از دوره آق‌قویونلوها مورد توجه دولت‌ها و پادشاهان حاکم بود و در دوره قاجار نیز به عنوان محل اقامت ولی‌عهد و قرارگرفتن بر سر راه ایران و اروپا اهمیت فراوانی داشت و همین مسأله باعث شد بسیاری از امکانات جدید در این شهر راه‌اندازی شود. اصفهان نیز به دلیل موقعیت جغرافیایی مناسب و قرارگرفتن در مرکز ایران، حضور تعداد زیادی از نابینایان و هموطنان مسیحی و استقرار مرکز دایره اسقفی ایران در این شهر، محل مناسبی برای فعالیت مبلغان مذهبی و تأسیس

مدرسه برای نابینایان بود. تهران نیز به عنوان پایتخت کشور، به دلیل رعایت برخی مسایل سیاسی، فرهنگی و اجتماعی و حضور تعداد زیاد نابینایان مورد توجه خاص بود و در آن مدرسه هایی برای این افراد تأسیس شد. در بسیاری از شهرهای دیگر که تعداد نابینایان ساکن در آن ها زیاد بودند و همچنین خیران مدرسه ساز حضور فعال داشتند، مدرسه هایی ساخته شد و این کار همچنان ادامه دارد.

به نظر می رسد در آموزش و پرورش نابینایان، وضعیت اقتصادی آنان مورد توجه قرار داشته به گونه ای که در مدارس که مسیحیان تأسیس می کردند، امکانات خوبی برای رفاه این قشر در نظر می گرفتند. در حال حاضر نیز به دلیل حضور بسیاری از نابینایان در روستاها و خانواده های ضعیف و کم درآمد جامعه و کمبود امکانات آموزشی برای آن ها تهیه لوازم تحصیلی و یا کمک آموزشی ویژه برای بسیاری از خانواده ها دشوار و یا غیر ممکن است و در برخی موارد همین عامل باعث ترک تحصیل آن ها می شود. به همین دلیل یکی از مهمترین اولویت های افرادی که برای نابینایان و دیگر گروه های استثنایی فعالیتهای آموزشی انجام می دهند، اقدامات حمایتی است تا خانواده ها بتوانند از عهده پرداخت مخارج آموزشی فرزند خود بر آیند. مسئله ی مهم دیگر رویکرد بسیاری از نابینایان به مسائل اقتصادی در تحصیل است به طوری که با فراگیری حرفه های گوناگون در مدارس و یا تحصیلات عالی می توانند به شغل های مورد نظر دست یافته و از نظر اقتصادی نقش مهم و مثبتی را ایفا نمایند.

ضرورت تحقیق و هدف

در مورد نابینایان و آموزش های آنان، کتاب هایی نوشته شده که غالباً جنبه روانشناسی دارد، اما از دیدگاه تاریخی و مراحل تکوین این آموزش ها در ایران، کتاب یا جزوه مستقلی تهیه نشده است. اما درباره آموزش و پرورش نابینایان در برخی کشورها کتاب و یا مقالاتی تألیف، ترجمه و چاپ شده است؛ بنابراین فقدان کتاب یا منبعی مستقل درباره نابینایان ایران، نگارنده را بر آن داشت تا موضوع پژوهش حاضر را انتخاب کند. همچنین به دلیل وجود علاقه و توانایی انجام این تحقیق و به منظور

فرهنگ سازی بیشتر درباره نابینایان و آموزش های آنان و آشنایی هرچه بیشتر جامعه با مشکلات، توانایی ها و قوانین ویژه آنان، به انجام آن مبادرت شد.

روش گردآوری مطالب

روش کار این پایان نامه توصیفی و تاریخی است و اطلاعات آن به شیوه کتابخانه ای، مطالعه اسناد، استفاده از اینترنت و سایت های معتبر و مصاحبه گردآوری شده و به روش های مختلف مورد بررسی قرار گرفته است. برای انجام مصاحبه، برخی کتابهای مربوط به تاریخ شفاهی مطالعه شد و از روشهای آنها استفاده گردید.

ساختار و بدنه اصلی تحقیق

این پایان نامه شامل مقدمه، چهار فصل و پنج پیوست است. فصل اول کلیات و شامل سه قسمت می باشد. قسمت اول حاوی اطلاعاتی درباره ی تعاریف مختلف نابینایی در لغت و اصطلاح است. قسمت دوم، به آشنایی با آموزش و پرورش نابینایان در برخی کشورها اختصاص دارد و شامل دو قسمت می باشد. در قسمت اول، برخی خط های مهم و شناخته شده ویژه نابینایان از زمان های دور تا سده نوزدهم میلادی معرفی و ارزیابی شده اند و تا حد امکان تصویرهایی مناسب با بحث ارائه شده است؛ همچنین در باره سیر تاریخی خط کنونی نابینایان و نقد و ارزیابی آن مطالبی آورده شده است. در قسمت دوم نیز برخی موسسات و مدرسه های نابینایان در برخی کشورهای جهان از نظر تاریخی مورد بررسی قرار گرفته اند.

فصل دوم، به بررسی وضعیت آموزشی نابینایان در ایران از ورود اسلام تا آغاز آموزش های نوین در اواخر دوره حکومت دولت قاجار اختصاص دارد. در فصل سوم سیر تاریخی آموزش های نابینایان ایران از ورود خط بریل تا سقوط رضاخان در سال ۱۳۲۰ هجری شمسی بررسی شده است و فصل چهارم به بررسی آموزش و پرورش نابینایان ایران از سال ۱۳۲۰ ه.ش. تا کنون اختصاص دارد و شامل چهار قسمت است؛ در قسمت اول، وضعیت کنونی تعلیم و تربیت نابینایان ایران از نظر انواع مدرسه-

های نابینایی، دوره‌های تحصیلی و مواد آموزش مورد ارزیابی قرار گرفته است. در قسمت دوم، مشهورترین نهادهای آموزشی نابینایان ایران از نظر تاریخی بررسی شده اند. این قسمت شامل معرفی برخی مدرسه ها و کتابخانه های نابینایان در ایران، همچنین برخی سازمان های داخلی و خارجی ویژه آنان می‌باشد و قسمت سوم به مقایسه وضعیت نابینایان ایران از نظر امکانات آموزشی و روش های جدید تحصیل، با برخی کشورهای دیگر اختصاص دارد. در قسمت چهارم، برخی تأثیرات تعلیم و تربیت بر زندگی اجتماعی و شغلی نابینایان در حد امکان ارزیابی شده است؛ در انتها نیز نتیجه این تحقیق ارائه شده است.

پس از نتیجه گیری، برای توضیح بیشتر برخی مطالب مرتبط با این پژوهش، پنج پیوست آورده شده است. پیوست اول به معرفی برخی افراد تأثیرگذار (داخلی و خارجی) در شکل گیری آموزش و پرورش نوین نابینایان اختصاص دارد. پیوست دوم به معرفی دو روش مهم در اندازه گیری میزان بینایی در جهان و پیوست سوم به بندهایی از قانون جهانی عصای سپید اختصاص داده شده است. در پیوست چهارم به مطالبی درباره اشتغال نابینایان در عصر حاضر پرداخته و پیشنهادهایی نیز مطرح شده است. پیوست پنجم در بردارنده ی قانون جامع حمایت از حقوق معلولان است.

محدودیت های پژوهش

بدیهی است در انجام این پژوهش محدودیت هایی نیز وجود داشته که زمینه ی بروز برخی ایرادهای موجود می باشد. نگارنده تمام تلاش خود را به کار برده تا ضمن غلبه بر این محدودیت ها، پژوهشی هر چه بهتر و پر محتواتر را انجام دهد و به خوانندگان عزیز تقدیم کند. محدودیت هایی مانند در دسترس نبودن اسناد و برخی کتاب ها که باید برای به دست آوردن آن ها سفرهایی انجام می شد. مشکل دیگر، خواندن اسناد بود که به دلیل کهنگی و یا نامرغوب بودن عکس های آن ها و وجود اصطلاحات دشوار، مطالعه با کندی انجام می‌شد. در انجام مصاحبه ها نیز برخی سازمان ها و افراد به آسانی به این کار رضایت نمی‌دادند و برای جلب نظر آن ها و طی کردن مراحل اداری زمان نسبتاً زیادی صرف شد. یافتن افراد با تجربه و قابل اعتماد نیز خود مشکلی بود که با توسل به واسطه ها

انجام می‌شد. مطالعه کتاب‌ها و یادداشت برداری از آن‌ها نیز مشکل بسیار بزرگی برای نگارنده و دیگر نابینایان است که از نظر زمانی و هزینه مشکل‌آفرین است. عدم وجود نرم افزارهای قوی برای تبدیل متن‌ها به صورت صوتی نیز از دیگر محدودیت‌ها به شمار می‌رود.

پیشینه تحقیق

بررسی‌های انجام شده نشان داد که کتاب و جزوه مستقلی در مورد تاریخ آموزش و پرورش نابینایان ایران نوشته نشده؛ اما پژوهش‌های مختصری در این زمینه صورت گرفته است مانند کتاب‌های سیری گذرا در آموزش و بهزیستی معلولین بینایی و تحول روانی آموزش و توانبخشی نابینایان نوشته‌ی محمدرضا نامنی که دارای اطلاعات تاریخی درباره‌ی برخی مدرسه‌های مشهور نابینایان ایران در سده‌ی اخیر می‌باشد؛ اما تمامی آن‌ها در این کتاب‌ها بررسی نشده‌اند. با این وجود اطلاعات این کتاب‌ها به دلیل حضور فعال نگارنده‌ی آن در بسیاری از رویدادها مورد اطمینان است. در پژوهش حاضر نه تنها مدرسه‌های معرفی شده در این کتاب‌ها به صورت عمیق‌تر و با استفاده از منابع کامل‌تر بررسی شده؛ بلکه در حد امکان اطلاعاتی درباره‌ی بیشتر مدرسه‌های نابینایان ایران به صورت مصاحبه گردآوری شده است. طرح مصوب سازمان آموزش و پرورش استثنایی کشور با نام طرح گردآوری، تدوین و تثبیت علائم خط بریل فارسی نوشته‌ی محمد رضا ظروفی و دیگران، در بردارنده‌ی اطلاعات بسیار مهمی درباره سیر تکامل خط بریل فارسی و علائم وضع شده در رشته‌های گوناگون تحصیلی می‌باشد اما در آن به دیگر نظام‌های لمسی نابینایان اشاره نشده است. این طرح همچنین در بردارنده‌ی اطلاعات بسیار اندکی درباره وضعیت اجتماعی نابینایان از ظهور اسلام تاکنون می‌باشد که نویسنده آن به دلیل عدم اختصاص طرح به این موضوعات آن‌ها را به صورت مفصل مورد بررسی قرار نداده است. در انجام این پژوهش سعی شد وضعیت آموزشی و اجتماعی نابینایان ایران به صورت کامل‌تری مورد بررسی قرار گیرد و تا حد امکان انواع خط‌های نابینایان نیز نقد و ارزیابی شوند. کتاب‌های روانشناسی کودکان استثنایی نیز، حاوی اطلاعات پراکنده‌ای درباره روش‌های جدید و ابزار نوشتاری خاص نابینایان هستند اما اطلاع زیادی درباره‌ی سیر تاریخی این

روش ها و برتری ها و نارسایی های آن ها در اختیار قرار نمی دهند. تأکید اصلی این کتاب ها بر شناسایی و تعریف هریک از گروه های استثنایی و نقد و بررسی برخی روش های آموزشی آن ها می باشد. مقالات چاپ شده در مجلات معتبر کشور نیز بیشتر به جنبه های روانشناختی نابینایان پرداخته اند، در عین حال، اطلاعات آموزشی قابل توجهی در اختیار پژوهشگران قرار می دهند. پژوهش حاضر فقط به نابینایان اختصاص یافته و در آن مسائل تاریخی آن ها مورد بحث و بررسی قرار گرفته است؛ جنبه های روان شناسی آن ها در کتاب های ویژه و توسط متخصصان امر صورت گرفته که بررسی آن ها تخصص نگارنده نیست و از محدوده بحث حاضر خارج می باشد. در باره مسایل اجتماعی و روانشناختی نابینایان رساله ها و پایان نامه هایی نیز نوشته شده که اطلاعات آنها بسیار مهم است اما درباره تاریخ آموزشهای آنان تا کنون این مهم انجام نشده است. زندگی نامه ها نیز اطلاعاتی را در خود دارند که می توان از آن ها در بررسی تاریخی وضعیت اجتماعی و آموزشی نابینایان استفاده کرد. مانند کتاب های دانشوران روشندانل اثر ناصر باقری که فقط شرح حال مختصری از افراد نابینا در رشته های گوناگون را ذکر کرده است و همچنین کتاب سخنوران نابینا اثر علی اکبر مشیر سلیمی که فقط زندگی نامه ی ۴۳ نفر از شاعران نابینا را در خود دارد. کتاب نکت الهمیان فی نکت العمیان صفدی نویسنده قرن هشتم و نهم هجری نیز در بردارنده ی تعداد نسبتاً زیادی زندگی نامه از افراد نابینا بدون توجه به زمان نابینایی آن ها (کودکی، جوانی و میانسالی) است. همچنین این کتاب حاوی معلومات مفیدی درباره ی وضعیت اجتماعی و دیدگاه های مردم نسبت به نابینایان تا سده ی هشتم هجری است. این کتاب ها اطلاعات چندانی درباره وضعیت آموزشی و خط های نابینایان از گذشته تاکنون در اختیار نمی گذارند. در پژوهش حاضر نه تنها اطلاعاتی درباره ی مدرسه ها، خط ها و وضعیت آموزشی نابینایان گردآوری شده؛ بلکه در موارد لازم زندگی نامه هایی نیز برای تأیید آورده شده است.

در زمینه تاریخ آموزش و پرورش نابینایان در جهان، کتاب ها و مقالاتی نوشته شده است. مانند کتاب نگاهی به آموزش و پرورش استثنایی در ژاپن، اثر آزاده قادیان و طاهره نظرنوکنده که در بردارنده اطلاعات مفیدی درباره تاریخ آموزش و پرورش استثنایی ژاپن (به ویژه نابینایان) از سده

نوزدهم تا عصر حاضر است؛ اما در این کتاب وضعیت نابینایان ژاپنی قبل از سده نوزدهم بررسی نشده است. بسیاری از این کتاب ها و مقالات نیز ترجمه نشده اند و این کار به کار گروهی و تلاش بیش از پیش نیاز دارد.

برخی سایت های اینترنتی داخلی و خارجی مانند www.RNIB.com که به مؤسسه سلطنتی ملی نابینایان انگلستان تعلق دارد و دارای مجموعه ی غنی از مقاله ها و کتاب هایی درباره ی نابینایان است که در حد نیاز از آن ها استفاده شده است. همچنین سایت های www.blindsport.com و www.behzisty.ir هم معلوماتی درمورد نابینایان در اختیار دارند. کتاب های نظم و نثر ادبی نیز اطلاعات اندکی در خود دارند که نیازمند بررسی گسترده است و در موارد نیاز از آن ها استفاده شده است.

حمید محیب ازغندی

۱۳۸۹/۶/۱

فصل اول - کلیات

الف - تعاریف نایبایی

نایبنا در لغت

نایبنا یک واژه مرکب فارسی است. این واژه در گذشته چندان رایج نبود و به جای آن واژه هایی مانند کور، اعمی، پوشیده چشم، ضریر، مکفوف، مضعوف، عمیاء، کورچشم، آحول، لوچ، شب کور، دوبین، بی دیده، آعشی، اکمه، ضریک و.. کاربرد داشت که هر یک به اختصار توضیح داده می شود.

کور: مقابل بینا و بصیر، آن که چشمانش نمی بیند یا طبیعتاً و یا با ابتلاء به بیماری. گفته ایشان بی تو ما را نیست نور بی عصاکش چون بود احوال کور؟^۱ درباره واژه کور ضرب المثل ها و نکته های نغز نیز وارد شده که به برخی از آنها اشاره می شود:

کور بودن اجاق کسی: بی فرزند ماندن و بچه دار نشدن.

کور بودن اشتها: به معنی میل نداشتن به غذا.

۱. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، ذیل مدخل کور؛ معین، محمد، فرهنگ فارسی، ذیل مدخل کور؛ مولوی، جلال الدین

محمد، مثنوی معنوی، دفتر اول، ص ۶۰

کور بودن دل: نداشتن بینش و بصیرت.
 کور بودن ذهن: دیریاب و کند ذهن بودن.
 کور مادرزاد: آن که نابینا به دنیا آید.
 کور و پشیمان: زیان دیده و ضرر کرده و پشیمان.
 همی شد باز پس کور و پشیمان
 گسسته جانِ پُردردش زدرمان^۱
 کور و کبود: ناقص و زشت و نادلپذیر.
 نرگس و سوسن که افکنند بادی در کلاه
 هر دو کورند و کبود با غُبنی تمام^۲
 عاشق کور است: یعنی عشق تمامی قدرت تفکر و عقل او را از بین برده است.
 ندانستم که عاشق کور باشد
 کجا بختش همیشه شور باشد^۳
 کور از خدا چه خواهد دو چشم روشن یا دو چشم بینا: نهایت آرزوی خود را بیان کردن.
 من آن خواهم که باشی تو شکِیبا
 چه خواهد کور جز دو چشم بینا^۴
 کور خود است و بینای مردم: عیب دیگران را می بیند و عیب خود را نمی بیند.^۵
 کور را خطری همچو بی عصایی نیست.^۶
 کور و نظربازی! : دو چیز نامتناسب و ناسازگار و زمانی این ضرب المثل به کار می رود که
 کسی از عهده انجام کاری برنیاید.
 مگه کوری! : نوعی دشنام و اهانت است برای کسی که سر به هوا و بی دقت است.

^۱. گرگانی، فخرالدین اسعد، ویس و رامین، ص ۳۵۲

^۲. دهخدا، علی اکبر، امثال و حکم، ج ۳، ص ۱۲۴۴؛ ساوجی، سلمان، دیوان، ص ۵۷۶

^۳. گرگانی، ویس و رامین، ص ۴۵۶

^۴. دهخدا، امثال و حکم، ج ۳، ص ۱۲۴۳؛ گرگانی، ویس و رامین، ص ۴۶۱

^۵. دهخدا، امثال و حکم، ج ۳، ص ۱۲۴۳

^۶. همان، ج ۳، ص ۱۲۴۳